

Norden som lavspenningsområde – hva kan Norge gjøre?

Tormod Heier

September 2020

Innhold

Sammendrag	<u>1</u>
1. Innledning	<u>2</u>
1.1 Rapportens oppbygging	<u>2</u>
1.2 Avgrensninger og definisjoner	<u>3</u>
2. Alvoret i Nordområdene	<u>6</u>
2.1 For kort varslingstid	<u>6</u>
2.2 Uklart skille mellom atomvåpen og konvensjonelle våpen	<u>8</u>
2.3 Mulige scenarioer	<u>9</u>
2.4 Likheter og forskjeller fra den kalde krigen	<u>11</u>
2.5 Problemet	<u>12</u>
3. Fem tillitsskapende tiltak	<u>13</u>
3.1 Studentutveksling	<u>13</u>
3.2 Nordisk-russisk kontaktsenter	<u>14</u>
3.3 Lokale lavspenningssoner	<u>15</u>
3.4 Begrensninger på øvelser	<u>16</u>
3.5 Utvidelse av FNs Incident at Sea-regime	<u>17</u>
4. Avslutning	<u>18</u>
5. Litteratur	<u>20</u>

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Norges Fredsråd, Nei til Atomvåpen og Norske leger mot atomvåpen. Innholdet i rapporten står for forfatterens egen regning.

Sammendrag

Tillit i Nordområdene må bygge på gjensidige forventninger om å avstå fra fiendtlig adferd. Bare på den måten skapes normer for konfliktløsning som gjør militær maktbruk upassende og illegitim. Ambisjonen bør være at Norden igjen, som under den kalde krigen, styrker rollen som brobygger mellom øst og vest. Å skape et lavspenningsområde på NATOs nordflanke vil være i norsk, nordisk, russisk og amerikansk interesse. For norsk sikkerhet vil dette være en bedre strategi enn hva myndighetene i dag legger opp til, der «avskrekking er den viktigste funksjonen for Forsvaret.» (FD 2020, 30). Dette er en ensidig og svært farlig tilnærming i Nordområdene, fordi en mer fremoverlent holdning fra myndighetene kan øke spenningen mellom norske og amerikanske styrker på den ene siden, og russiske styrker på den annen.

Formålet med militære styrker er å forhindre krig, og dette skjer ikke utelukkende gjennom å skremme. Vel så viktig er evnen til å kommunisere ønsker om dialog og samarbeid gjennom tillitsskapende virksomhet. Det er summen av beroligende og avskrekkende tiltak som gjør det mulig å unngå at mindre hendelser, episoder eller kriser eskalerer og kommer ut av kontroll. Militære styrker har derfor en normgivende kraft som også kan bidra til lavspenning.

I rapporten presenteres fem tillitsskapende tiltak for å øke sikkerhetsmarginene i nord: (i) utveksling av studenter mellom nordiske forsvarshøgskoler og deres russiske ekvivalenter; (ii) et nordisk-russisk kontaktsenter som styrker informasjonskanalene mellom landenes militære hovedkvarterer; (iii) lokale lavspenningssoner som holder russiske og NATO-styrker lenger fra hverandre; (iv) begrensninger på militære øvelser i Nordområdene; samt (v) utvidelser av det FN-baserte Incident at Sea-regimet. Tiltakene vil ha stor betydning for å senke spenningen i Norges strategisk viktigste nærrområde, der mange av fremtidens ressurser fremdeles ligger ubrukt. Tiltakene føyer seg inn i en bredere og mer balansert tilnærming, der sikkerhet i nord må ses på som et udelelig gode på tvers av de norsk-russiske grenseområdene.

Stikkord: Nordområdene, tillitsskapende tiltak, atomvåpen, USA, Russland, Norge og Norden.

1 Innledning

Formålet med denne rapporten er å presentere fem tillitsskapende tiltak i de nordisk-russiske grenseområdene. Tillitsskapende tiltak er helt avgjørende for å unngå eskalering av uforutsette hendelser. En slik forebyggende virksomhet er særlig viktig når tilliten mellom USA og Russland er på et lavmål, og når russiske, amerikanske, norske og britiske fly og fartøyer stadig oftere opererer i hverandres nærrområder, tettere på sivile og militære installasjoner på norsk og russisk side. For skulle det skje en ulykke, en misforståelse eller feiltolkning fra noen av partene, for eksempel mellom amerikanske B-52 bombefly med norsk jagerfly eskorte og russiske fly og fartøyer i Barentshavet, kan situasjonen raskt eskalere. Økt militær aktivitet i Barentshavet og i Norskehavet reduserer derfor de regionale sikkerhetsmarginene: det skal mindre til før uforutsette hendelser risikerer å eskalere, komme ut av kontroll og utvikle seg til en alvorlig krise. Dette betyr at menneskene som bor i Nord-Europa eksponeres mer for trusler fra både konvensjonelle styrker og atomvåpen – atomvåpen som på kort tid kan ta livet av millioner av uskyldige mennesker og gjøre ubotelig skade på miljø og klima.

“ Tillitsskapende tiltak er helt avgjørende for å unngå eskalering av uforutsette hendelser.

Atomvåpnenes utslettende og ikke-diskriminerende karakter bidrar til å øke spenningen mellom USA og Russland. Selv om våpnene kan virke avskrekking på partenes handlinger, gjør den ødeleggende effekten at situasjonen blir farligere og mer anspent enn den ellers hadde behøvd å være. Tillitsskapende tiltak på tvers av landegrensene er derfor en god investering. I sikkerhetspolitisk og militær-strategisk forstand bygges tillit på gjensidige forventninger om å avstå fra fiendtlig adferd mot hverandre. På

den måten skapes det normer for konfliktløsning som gjør bruk av militærmakt upassende og illegitimt. Ambisjonen bør være at Norden igjen, som under den kalde krigen, tar tilbake rollen som brobygger mellom stormaktene og jobber aktivt for å skape et lavspenningsområde på NATOs nordflanke (Tamnes 1997, s. 30, 37, 107-108).

De foreslåtte tiltakene i rapporten rettes mot politiske og militære beslutningstakere. Særlig viktig er det å øke kunnskapen og styrke holdningene til beslutningstakere som til daglig jobber med norske, nordiske og allierte sikkerhets spørsmål. For det er ikke slik, som det hevdes i den siste langtidsplanen til Forsvaret, at «avskrekking er den viktigste funksjonen for Forsvaret» (FD 2020, 30). Formålet med militære styrker er å forhindre krig, og dette skjer ikke utelukkende gjennom å skremme motparten til lydighet. Vel så viktig som å skremme, er evnen til å kommunisere beroligelse. Det er summen av beroligende og skremmende tiltak som gir stater handlingsrommet som trengs for å unngå at mindre hendelser, episoder eller kriser ikke eskalerer og kommer ut av kontroll. I denne rapporten legges derfor en bredere og mer balansert forståelse til grunn enn hva norske myndigheter gjør, når statlig sikkerhet og menneskelig trygghet diskuteres. Tillitsskapende arbeid i Norges viktigste nærrområde krever mer enn bare å løfte frem militær avskrekking som dimensjonerende oppgave, slik norske myndigheter har gjort siden 2008 (FD 2008, s. 56). For Russland kan ikke utelukkende skremmes til

“ Ambisjonen bør være at Norden igjen, som under den kalde krigen, tar tilbake rollen som brobygger mellom stormaktene og jobber aktivt for å skape et lavspenningsområde på NATOs nordflanke.

“ Vel så viktig som å skremme, er evnen til å kommunisere beroligelse.

lydighet i Nordområdene. Norsk sikkerhet må med andre ord bero på en mer nyansert, balansert og helhetlig strategi som også innbefatter utsikter til belønning fremfor bare straff. God krisehåndtering forutsetter en balansering mellom gulrot og pisk, ikke et ensidig ønske om utelukkende å skremme (George 1991; Heier og Kjølberg 2013).

Likevel er det viktig å understreke at tillitsskapende arbeid ikke er det samme som å utvise svakhet eller ettergivenhet overfor russiske synspunkter. Samtidig som det kommuniseres beroligende tiltak for å redusere faren for en ukontrollert eskalering, må det aldri herske tvil om Norges evne og vilje til å forsvare seg selv dersom landet utsettes for press eller militære angrep.

Formålet med tiltakene som presenteres er å øke sikkerhetsmarginene i Nordområdene. Forslagene som legges frem baserer seg på en forsknings-tradisjon som viser at «... confidence building measures can only achieve their desired stabilizing effect and contribute to preparing progress in disarmament if they do not reduce, but rather enhance, the security of states» (Hæskén et al., 1988, s. 9). Forskningstradisjonen baserer seg på et kjent underliggende premiss: norsk, nordisk og amerikansk sikkerhet kan ikke oppnås om ikke også Russland opplever det samme. For i en av verdens mest grenseoverskridende regioner kan ikke statlig sikkerhet ses på som et null-sum spill. Nordisk, russisk og amerikansk sikkerhet er snarere et felles anliggende, og kan bare oppnås gjennom felles innsats. Om sikkerhet viser seg å bli et eksklusivt gode som stater begynner å konkurrere om, vil småstater med beskjedne militære styrker oftest komme dårlig ut. Ingen taper mer på dette enn Norge, som i all hovedsak baserer egen velferd og sikkerhet på normer om ikke-fiendtlige handlinger i Nordområdet. At norske myndigheter sender luft- og sjøstyrker nærmere den russiske grensen (Nilsen

2020a), også øst for den 24. lengdegraden, og inviterer allierte styrker til å trene på høyintensive kamperoperasjoner i Finnmark, tettere på de russiske grensene (Bentzerød 2015), undergraver derfor tilliten i grenseområdene.

1.1 Rapportens oppbygging

Rapporten vil først beskrive alvoret i situasjonen som har oppstått etter 2014. Dette gjøres blant annet ved å redegjøre for hvordan kortere varslings-tid mellom amerikanske og russiske styrker, samt usikkerheten rundt hva som er atomvåpen og hva som er konvensjonelle våpen, øker faren for ukontrollerbare hendelsesforløp i Nordområdene.

Deretter presenteres fem tillitsskapende tiltak som har til formål å øke forutsigbarheten, hvis en krise skulle oppstå. Skulle en eventuell krise involvere amerikanske eller russiske styrker, vil tillit mellom partene være helt avgjørende for å unngå en ukontrollerbar opptrapping.

Til sist settes tiltakene inn i en bredere kontekst der de militære styrkene i regionen må brukes til mer enn bare å skremme. Militære styrker må også brukes til å skape tillit, blant annet ved å kommunisere tilbakeholdenhet og beroligelse i Barentshavet. Dette er fordi militære styrker kan ha en sterk normgivende kraft i arbeid som fremmer lavspenning og nedrustning. Det er slike normer som gir småstatene handlingsrom, fordi bruk av militærmakt ikke lenger ses på som relevant for å løse uenigheter.

1.2 Avgrensninger og definisjoner

Rapporten er skrevet for en norsk målgruppe, men vil også være relevant for de øvrige nordiske landene. Dette er fordi kriser utenfor Finnmarks-kysten eller i Norskehavet raskt vil få alvorlige

konsekvenser for de andre landene i regionen. På samme måte vil også kriser som oppstår i for eksempel Østersjøen eller Øst-Europa, sende ringvirkninger inn i Nordområdene, der NATO-styrker fra Norge står utplassert 40 til 120 kilometer fra russiske atomstyrker på Kolahalvøya.

Videre avgrenses rapporten til kriser som utspilles på sjøen og i tilstøtende luftrom. Dette er dels fordi slike kriser er de mest sannsynlige, men også fordi slike kriser raskt vil få alvorlige konsekvenser for befolkningen på land. Risikoen for «spill-over» effekt er særlig stor i Norskehavet og Barentshavet fordi det er her stormaktsrivaliseringen mellom amerikanske og russiske styrker for alvor utspiller seg. Kontroll i dette luft- og sjøområdet, med tilstøtende territorier, vil være viktig for begge stormaktene om krisen inntreffer. Russland trenger dybde i forsvaret av sine strategiske undervannsbåter på Kolahalvøya, og en fri kanal ut i Atlanterhavet. USA på sin side må fremstå som en troverdig sikkerhetsgarantist i NATO, og trenger åpne sjøveier til Norge og Østersjøen for at beredskaps- og forsterkningsplanverket skal virke beroligende på norske og baltiske myndigheter.

Rapporten avgrenses til de to stormaktenes luft- og sjøstyrker, fordi disse styrkene er de mest anvendelige i krisesituasjoner. Grunnen til dette er at luft- og sjøstyrker har stor mobilitet og fleksibilitet. Dette gjør at slike styrker raskt kan flyttes og kraftsamles til områder av stor strategisk betydning for begge land. Dette gjelder maritime transportårer som både er viktige for å forsvare landet, og for å sikre fri ferdsel og fri flyt av varer og tjenester. De politiske kostnadene ved å bruke luft- og sjøstyrker i krisesituasjoner er også lavere enn bruk av landstyrker. Dette er fordi luft- og sjøoperasjoner ofte skjer langt fra land, noe som gjør mediedekningen mer krevende. Tidlige innsetninger i omstridte sjøområder former også det videre hendelsesfor-

løpet, noe enhver sjøfartsnasjon vil foretrekke for å påvirke motpartens videre beslutningsprosess. Geografisk avgrenses rapporten til det nordisk-russiske grenseområdet som også kalles Nordområdene. Begrepet Nordområdene er flytende og uklart og har ofte en politisk fremfor en geografisk betydning (Skagestad 2017). Her vektlegges imidlertid geografien. Nordområde forstås som et avgrenset område med nordlige og vestlige grenser langs linjen fra Nordpolen, via Grønland, Island, Storbritannia og ned til Norge. Dermed inkluderes sjøveisforbindelsene inn i Norskehavet, Grønlandshavet og Nordsjøen. I øst og nord ligger avgrensningen langs linjen Nordpolen, Franz Josefs land, Novaja Semlja og Kolahalvøya. Samlet sett innbefatter området de viktige luft- og sjøkorridorene mellom Kolahalvøya og Nord-Atlanteren, herunder passasjen mellom Svalbard, Bjørnøya og Hammerfest i Barentshavet, samt Norges viktigste produksjonsanlegg for olje og gass på blant annet Norne, Kristin, Åsgård og Heidrunfeltene. Og sist men ikke minst, de viktige yngleplassene for verdens største arktiske torskestamme i Barentshavet, inkludert fiskeressursene i norsk økonomisk sone rundt Svalbard. Rapporten inkluderer bare tidvis Østersjøen og de Nordiske lands luft-, land- og sjøområder. Den sørlige avgrensningen følger delvis polarsirkelen over Sverige og Finland, men også norskekysten fra Bodø og sørover til Stavanger og over til Skottland.

Ordet «krise» brukes gjennomgående i rapporten. En krise er en situasjon som er uønsket, uavklart og svært uforutsigbar. (Thomas Schelling (1966, s. 96-97) definerer krise slik: «it is the essence of a crisis that the participants are not fully in control

“ En krise er en situasjon som er uønsket, uavklart og svært uforutsigbar.

“ Risikoen for at noe skal gå galt skyldes også at beslutningene ofte må tas under tidspress.

over events; they take steps and make decisions that raise or lower the danger, but in the realm of risk and uncertainty».

I russisk og nordisk sammenheng vil kriser alltid ha et sektorovergripende element. Dette gjør krisene enda mer uforutsigbare fordi mangel på samarbeid mellom sektorer øker faren for misforståelser. Ikke bare overfor motpartens intensjoner, men også innad i eget statsapparat eller mellom allierte samarbeidspartnere. Dermed kan unødige opptrappinger skje, fordi aktørene som er involvert ikke informerer hverandre, snakker forbi hverandre, misforstår situasjonen eller handler på basis av særegne forhåndsinnlærte driller og prosedyrer. I tillegg tenderer alltid enhver beredskapsorganisasjon til å tolke motpartens handlinger i verste mening. Fravær av balanserte beslutningsgrunnlag om hvordan også motparten kan oppleve situasjonen gjør at egne tiltak alltid ses på som svært nødvendige (Heier 2020). De anses alltid som helt legitime, gjerne med henvisning til selvforsvarsklausulen i Folkeretten. Dermed vil en eskalering av allerede spente situasjoner raskt bli legitimert og risikere å komme ut av kontroll.

Dette skyldes at informasjonen som kriseforståelsen baserer seg på, ofte er sprikende, mangelfull eller sågar selvmotsigende. Informasjonen tolkes svært ulikt fra ett land til et annet, og fra en militær avdeling til en annen. Dette fører ofte til misforståelser, noe som øker risikoen for ukontrollerte hendelser i spente situasjoner. Risikoen for at noe skal gå galt skyldes også at beslutningene ofte må tas under tidspress. Dette øker uforutsigbarheten siden konsekvensene, både ved å handle eller å la være å handle, uansett vil være svært alvorlige, langvarige – og ofte føre til en lang rekke nye og utilsiktede konsekvenser (Kjølberg og Heier 2013, s. 13-16). Til sist endrer krisene ofte karakter underveis i hendelsesforløpet. På grunn av dette kan krisefor-

ståelsen oppleves svært forskjellig, avhengig av hvor i statsapparatet eller på hvilken side i konflikten man befinner seg på.

Det var denne erkjennelsen som gjorde at norske myndigheter under den kalde krigen valgte å legge stor vekt på tillitsskapende tiltak. For kriser skulle ikke først og fremst «vinn» i et slags null-sum spill med motparten. Poenget var å unngå unødig opptrapping og eskalering som kunne bidra til økt spenning i norsk-russiske grenseområder. Under den kalde krigen la dette grunnlag for en svært vellykket lavspenningspolitikk. I dag ser denne formen for forebyggende konflikthåndtering ut til å være betydelig nedtonet til fordel for en mer outrert avskrekkingdoktrine. En fremoverlent dreining der det legges mer vekt på å skremme motparten er også til stede i Sverige (FD 2016, s. 17, 22; FD 2020, 30; Sveriges forsvar 2016; Westerlund 2016; Dalsjø 2017). Et eksempel på en offensiv forsvarsstrategi fra norsk side, som legger mer vekt på avskrekking enn beroligelse, er bruken av den norske fregatten *KNM Thor Heyerdal* inne i russisk økonomisk sone i september 2020. Sammen med amerikanske og britiske krigsskip seilte det norske fartøyet inn i det svært sensitive kystområdet øst for Varangerfjorden, ikke langt fra basekomplekset på Kolahalvøya der Russland har sine viktigste atomstyrker utplassert (Nilsen 2020a). Den norske fregatten seilte sammen med den amerikanske destroyeren USS Ross, som var det første amerikanske krigsskipet som i 2015 klarte å skyte ned et ballistisk missil i Europa, som en del av det amerikanske rakettskjoldet (Maass 2015). Dette er problematisk av flere grunner. For det første bidrar denne type aktivitet inne i norsk eller russisk økonomisk sone til å fremprovosere russiske mottiltak. For det andre bidrar aktiviteten til å undergrave de ikke-fiendtlige normbaserte kjørereglene som tradisjonelt har preget Nordområdene. Dette bringer oss inn på alvoret i dagens situasjon.

2

Alvoret i Nordområdene

I kjølvannet av den russiske Krim-anneksjonen i februar 2014, ble Norges forhold til Russland, ifølge Solberg-regjeringen, «varig endret» (Stortinget 2015). Det var oppstått en «ny normal» i de norsk-russiske grenseområdene, og denne «normalen» var også gjeldende for resten av Norden. Norske mottiltak går i hovedsak ut på å sette «hardt mot hardt»: et mer selvhevdende Russland må møtes med fasthet, noe som bare kan gjøres ved å knytte det norske forsvaret tettere opp til «bilaterale planer for støtte og forsterkning fra nære allierte» (FD 2020, s. 24). Dette var også gjennomgangstonen til de nordiske forsvarsministrene, som under NATOs *Trident Juncture* øvelse i 2018, knyttet omlag 13.000 nordiske soldater opp til NATOs beredskaps- og forsterkningsplanverk i regionen (Bakke-Jensen, et al., 2018). Til sammen 50.000 soldater, 250 fly, 300 fartøyer og 10.000 kjøretøyer fra 31 ulike land, samt en amerikansk hangarskipgruppe, deltok på øvelsen (NATO 2018).

Fordelen med slike maktdemonstrasjoner er flere. Vestlige styrker får blant annet trent det transatlantiske beredskaps- og forsterkningsplanverket som skal brukes om det oppstår en krise i nord,

“ Til tross for fordelene som knyttes til avskrekking finnes det også en rekke ulemper som minsker sikkerhetsmarginene i nord. Disse ulempene er på systematisk vis, og over lenger tid, underkommunisert av norske myndigheter.

der også svenske og finske styrker kan komme til unnsetning. Samtidig får også amerikanske og andre europeiske soldater førstehånds kunnskap om krigføring i arktisk klima. I tillegg får nordiske land sendt signaler til Russland om at kriser i nord

ikke blir et isolert anliggende, men kan risikere å eskalere til en større krise under ledelse av USA (Heier 2019). Til tross for fordelene som knyttes til avskrekking finnes det også en rekke ulemper som minsker sikkerhetsmarginene i nord. Disse ulempene er på systematisk vis, og over lenger tid, underkommunisert av norske myndigheter. To forhold er særlig alvorlige: en geopolitisk utvikling der varslingsstiden mellom USA og Russland har blitt stadig kortere, samt økt usikkerhet om hvorvidt nært forestående trusler består av missiler med konvensjonelle eller kjernefysiske sprengladninger. På de neste sidene redegjøres det for den geopolitiske og teknologiske utviklingen, før et mulig scenario i nord presenteres.

2.1 For kort varslingsstid

En utfordring som har vokst seg større, er at varslingsstiden for USA, Russland, Norge og Norden for øvrig, fra en krise inntreffer til det avfyres missiler, har blitt vesentlig kortere. Dette er dels fordi Russland i dag har utviklet missiler med hypersonisk hastighet (mer enn fem ganger lydens hastighet), som det er svært vanskelig å forsvare seg mot. I tillegg fraktes disse missilene på luft- og sjøbaserte styrker som opererer hyppigere utenfor norskekysten, i gapet mellom Grønland, Island, Storbritannia og Norge, samt utenfor USAs kyster i Atlanterhavet og Stillehavet. Flestparten av disse styrkene kommer fra Kolahalvøya, og Nordområdene er derfor en stor utfordring for USA. Dette er dels fordi USA har allianseforpliktelser overfor Norge, Baltikum og de øvrige NATO-allierte i Europa, men også fordi amerikanske styrker utsettes for en samtidighetsproblematikk. Vi ser at spenningen i nord sammenfaller med stadig større militære problemer i sør, i Sør-Kina havet. Så lenge Russland og Kina systematisk over tid samarbeider om å holde fred seg imellom, vil USA i årene som kommer se seg nødt til å spre sine styrker i mange

“ De russiske atomstyrkene har siden slutten på den kalde krigen vært Russlands viktigste utenriks- og sikkerhetspolitiske instrument.

ulike deler av verden samtidig. I Nordområdene må amerikanske styrker vise mer synlighet og tilstedeværelse for ikke selv å miste troverdigheten som europeisk sikkerhetsgarantist, men også fordi det norske forsvaret ikke lenger selv har kapasitet til å løse sine oppgaver i nord (FD 2018, s. 56).

Dermed kommer de amerikanske styrkene tettere på den russiske flåtestyrken *Nordflåten*, som er utstyrt med noen av landets mest avanserte atomvåpen. Denne flåtestyrken utgjør om lag to tredjedeler av den russiske marinen, og består blant annet av cirka 30 atomdrevne undervannsbåter, mellom 40 og 120 kilometer fra Finnmark (Nilsen 2018). 65 kilometer fra Finnmark, ved Nerpicha, ligger også ett av Nordflåtens fem lagre for atomvåpen, som på kort varsel kan overføres til de luft-, sjø- og landmilitære styrkene i området (ibid). De russiske atomstyrkene har siden slutten på den kalde krigen vært Russlands viktigste utenriks- og sikkerhetspolitiske instrument. Både fordi atomvåpen gir Kreml tilgang på en troverdig andreslagsevne som avskrekker USA fra å gå for langt dersom Russland utsettes for press, men også fordi atomvåpnenes globale rekkevidde gjør Russland til en mer innflytelsesrik aktør internasjonalt.

Ettersom Norge, Sverige og Finland integreres tettere inn i et USA-ledet forsvarssamarbeid (Møller og Petersson 2018), bilateralt og gjennom NATO, øker trusselen mot de russiske atomstyrkene. Dette er fordi vestlige styrker har kapasitet til å ødelegge russiske radar- og varslingsanlegg, samt russiske kommando- og kontrollsystemer. Den russiske strømforsyningen og internetttilgangen, som de militære systemene er avhengig av, er også under stort press fra USAs Cyberkommando i delstaten Maryland. Dels gjennom en mer sofistikert cyberkapasitet som siden 2012 har lagt ut overvåkningsnoder i det russiske strømmettet, men også gjennom en mer offensiv cyberkapasitet som

blant annet kan ødelegge det russiske strømmettet (Sanger og Perloth 2019).

Vel så alvorlig er imidlertid en mer robust tilstedeværelse av militære sjø- og luftstyrker, som med konvensjonelle og kjernefysiske våpen opererer i Norskehavet og inn i Barentshavet, tettere på basekomplekset på Kolahalvøya (U.S. Naval Forces Europe, 2020; Nilsen 2020b). Mange av disse styrkene, som den amerikanske destroyeren *USS Ross* som *KNM Thor Heyerdal* støttet under toktet i september 2020, er utstyrt med radarer og missiler som inngår i det amerikanske rakettskjoldet, blant annet AEGIS-radarsystemet *Baseline 9* (Collins 2020; Persen 2020). Disse fartøyene kan, med støtte fra fly og etterretningsinformasjon fra norsk side, på kort varsel overføres til Norskehavet, Barentshavet og Østersjøen; her vil de raskt kunne tas i bruk med stor kraft mot russiske mål som enten skal degraderes eller ødelegges. Denne trusselen reduserer den strategiske varslingstiden som Russland selv mener de trenger for å opprettholde en troverdig andreslagsevne i de nordisk-russiske grenseområdene. Ved å legge til rette for en mer fremoverlent alliert tilstedeværelse øst for 24. lengdegrad, i Finnmark og øst for Varangerfjorden, bidrar Norge aktivt til å utfordre den strategiske likevekten som holder de to stormaktene i sjakk i Nordområdene. Dette er ønsket politikk, men i strid til fagmilitære anbefalinger fra sjefen ved Forsvarets operative hovedkvarter i Nord-Norge. Generaløyntnant Rune Jacobsen ønsker snarere «å bevare lavspenningen i nord. Hvis vi opererer sammen med amerikanske styrker [...] utenfor Russlands ubåtbaser på Kola, så bidrar dette til høyere spenning. Det vil russerne se på som en ren provokasjon. Det inngår ikke vi i. Vi samtrener gjerne med amerikanerne og andre, men lenger vest» (Johnsen 2020).

Bekymringen rettes i første rekke mot amerikanske kapasiteter, men også mot sivil og militær infra-

struktur som nordiske land klargjør for å ta imot amerikanske forsterkninger i krisetider. I sin tur fører dette til en generell beredskapsheving og årvåkenhet fra russisk side. Aktiviteten kommer til uttrykk på ulikt vis, blant annet gjennom økt russisk synlighet og tilstedeværelse i nordiske nærområder. Et eksempel på dette er russiske missiløvelser fra overflatefartøyer og simulerte flyangrep mot høyverdige mål på norskekysten, som for eksempel mot Globus-II radaren i Vardø, flybasen i Bodø og Forsvarets operative hovedkvarter på Reitan utenfor Bodø (Lunde 2018). Et annet eksempel er den forserte oppgraderingen av eksisterende beredskapsplanverk utenfor norskekysten, samt innfasing av nytt materiell, slik som de nye ubåtene i Severodvinsk- og Borejklassen. Disse må trenes og øves i realistiske omgivelser, blant annet i Norskehavet og Barentshavet, for å bli sertifisert til skarpe oppdrag (Nilsen 2020b).

2.2 Uklart skille mellom atomvåpen og konvensjonelle våpen

Problemet med kortere varslingsstid har økt ytterligere som følge av ny missilteknologi. På så vel amerikanske som russiske fly og fartøyer finnes det i dag stadig flere våpensystemer der det ikke lenger er mulig å skille mellom missiler som bærer kjernefysiske og konvensjonelle sprengladninger. Selv om det har vært en reduksjon i antall atomvåpen, fra over 70.000 i 1986 til om lag 13.400 i dag, hvorav 1800 kan avfyres umiddelbart (SIPRI 2020, s. 325), representerer disse ikke-diskriminerende våpnene en mulighet for sivile massedrap det er vanskelig å overse. Herunder ligger også risikoen for radioaktiv forurensning ved bruk av atomvåpen, noe som vil gjøre Nordområdene, Europa og verden for øvrig ubeboelig om krigen skulle få et regionalt eller globalt omfang.

Alvoret ligger i at politiske og militære beslutnings-

takere på amerikansk og russisk side får stadig dårligere tid til å ta veloverveide valg når krisen inntreffer. Innføringen av kunstig intelligens forsterker problemet ytterligere fordi prosessene skjer raskere gjennom økt automatisering, med mindre menneskelig kontroll (Walsh 2020). I tillegg er kommandomyndigheten for å avfyre atomvåpen delegert til ledere lenger nede i den militære kommandokjeden, blant annet for å øke tempoet i beslutningsprosessen og redusere sårbarheten dersom egne systemer settes ut av spill (Mood 2020). Summen av dette øker risikoen for ukontrollerte hendelsesforløp. Konsekvensene vil for alle praktiske formål være uopprettelige. Dette betyr at det hele tiden må jobbes aktivt med tiltak som kan forebygge slike hendelser.

“ Konsekvensene vil for alle praktiske formål være uopprettelige.

En annen utvikling som bidrar til økt risiko er at atomvåpnene blir mindre, mer presise og dermed også mer «brukervennlige». Det er liten tvil om at økt anvendelighet også bidrar til å senke terskelen for bruk. Dette er særlig aktuelt i en tidlig fase av en konflikt, fordi dagens atomvåpen lettere kan avstemmes til situasjonen, for eksempel for å skremme motparten fra videre opptrapping. Så lenge dette ikke nødvendigvis medfører en altutslettende atomkrig, vil politiske og militære beslutningstakere, som i kriser er under høyt press, lettere vurdere å iverksette slike tiltak. Det er også naturlig å anta at det finnes færre motforestillinger mot å bruke atomvåpen til havs enn til lands, fordi omkostningene er lavere enn i områder der det bor mennesker.

Dette er i dag realitetene utenfor norskekysten og i Barentshavet. På bare ni måneder, mellom

september 2019 og juni 2020, eskorterte norske og svenske jagerfly amerikanske B-2 og B-52 bombefly over Barentshavet og Norskehavet seks ganger (Nilsen 2020). Amerikanske bombefly som kan bære atomvåpen, har gjennomført mer enn 200 tokt i Europa siden 2018 (NATO 2020). Ifølge *Direktoratet for strålevern og atomberedskap* har det siden 2015 vært en firedobling av ankomster med amerikanske, britiske og franske atomubåter til Norge (Selnes, Eikermann og Amundsen 2018). På russisk side har det vært tilsvarende høy aktivitet. Eksempler på dette er krenkelser av svensk og finsk luftrom (Goldman 2015), utplassering av SS-26 *Iskander* missiler som kan bære konvensjonelle og kjernefysiske sprengladninger til Kaliningrad og Kolahalvøya, samt flere og mer avanserte øvelser med atomstyrker lenger vest i Norskehavet, tettere på norske oljefelt og territorialfarvannsgrenser (Lunde 2018; Heier 2019, s. 118).

Denne utviklingen skyldes mange forhold, men kan også forstås i lys av trusselen fra missiler med hypersoniske hastigheter. Slike missiler, som kan plasseres på fartøyer og fly, øker belastningen på motpartens radar- og varslingsystemer, samt på deres kommando- og kontrollsystemer. Dermed øker også presset på mannskapene, som på kort varsel må vurdere hvorvidt trusselen fra motparten er reell eller ei. Alvorlighetsgraden øker ytterligere når motparten ikke med sikkerhet vet om trusselen kommer fra styrker med atomvåpen eller konvensjonelle sprengladninger. Ifølge den amerikanske kongressens eget forskningssenter kan situasjoner oppstå der «... U.S. adversaries might misinterpret the launch of a missile with conventional warheads and conclude that the missiles carry nuclear weapons» (CRS 2019, 2).

For så vel russiske som amerikanske myndigheter vil slike situasjoner oppleves som svært truende. Eventuelle mottiltak vil fra begge hold begrunnes

som legitimt selvforsvar, i tråd med Folkeretten. Slike vurderinger, enten de kommer fra Washington D. C. eller Moskva, vil raskt trekke norske myndigheter og innbyggere inn i svært farlige og uforutsigbare situasjoner. En eskalering der atomvåpen risikerer å bli brukt, kan bli ansett for å være det eneste reelle alternativet fordi det ikke finnes andre virkemidler som er sterke eller farlige nok til å fremtvinge en stans fra motpartens side.

Likevel er det hevet over tvil at slike situasjoner, der hypersoniske missiler med mindre sprengladninger blir brukt, forsterker snarere enn senker krisefornemmelsen. I mer autoritære stater som det russiske, vil den politiske og militære eliten raskt kunne oppleve at politisk styringsevne og landets eksistens står på spill. Dette er grunn god nok for enhver atommakt til å ta små og store atomvåpen i bruk. Med en slik trusselforståelse kan det bli nødvendig å tvinge motparten til å avstå fra videre press med alle midler.

“ Alvorlighetsgraden øker ytterligere når motparten ikke med sikkerhet vet om trusselen kommer fra styrker med atomvåpen eller konvensjonelle sprengladninger.

2.3 Mulige scenarier

Vi har heldigvis til gode å se slike scenarier utspille seg. Nordområdene har siden den kalde krigens slutt og fram til for et par år siden vært et fredelig område. Dette er på grunn av regionens mange overlappende regimer, konvensjoner og traktater, som samlet sett binder store og små stater sammen i forpliktende, normgivende og transparente handlingsmønstre. Slike scenarier vil mest sannsynlig

“ Om det derimot ikke finnes tillit mellom partene, eller om det allerede foreligger en spent situasjon i området, så vil sikkerhets- marginene i utgangspunktet være små.

heller ikke være aktuelt i hendelser som innebærer norsk jurisdiksjon i forbindelse med fiskeriforvaltning i Barentshavet.

Dersom scenarioet er mer alvorlig, som for eksempel ved at amerikanske fly og fartøyer trekkes inn for å bistå en norsk operasjon, kan dette bidra til å forverre en allerede spent situasjon. Det kan riktignok være at en amerikansk tilstedeværelse vil kunne virke avskrekkende på Russland. Men det kan også være at en amerikansk innblanding vil oppleves som krenkende, provoserende eller truende på russisk side, noe som vil føre til økt risiko i området. Dette kan for eksempel være i operasjoner der russiske øvelser eller missiltester i Norskehavet eller utenfor Finnmarkskysten skal overvåkes (Nilsen 2020b). Eller ved at norske etterretningsskip trakasseres av russiske fartøyer eller fly, som igjen øker behovet for beskyttelse eller markeringer fra amerikansk side. Slike hendelser eller episoder kan redusere forutsigbarheten, men behøver ikke nødvendigvis å eskalere. Dette er fordi det finnes innarbeidede og internasjonalt anerkjente *Incident at Sea* regimer som skaper allment aksepterte kjøreregler for hvordan provoserende adferd skal unngås. I tillegg følger amerikanske og russiske fartøyer såkalte *Rules of Engagements* for å unngå provoserende eller faretruende manøvreringer fra begge partenes side.

Om det derimot ikke finnes tillit mellom partene, eller om det allerede foreligger en spent situasjon i området, så vil sikkerhetsmarginene i utgangspunktet være små. Dermed skal det mindre til før misforståelser, dårlige vurderinger, tekniske feil eller uhell fører til en ukontrollert eskalering. Dette kunne ha skjedd i luftrommet over Danmark den

28. august 2020 da et russisk jagerfly fulgte etter et amerikansk B-52 bombefly inn i NATOs luftrom (Browne 2020). Det kunne ha skjedd i luftrommet over Svartehavet 31. august 2020, da to russiske jagerfly ved flere anledninger foretok hasardiøse overflygninger bare 30 meter foran amerikanske B-52 bombefly som var på oppdrag for å avskrekke russiske styrker på NATOs østflanke (Zilber og Griffit 2020). Det kunne også ha skjedd da pansrede kjøretøyer fra USA og Russland kjørte inn i hverandre i Øst-Syria og skadet syv amerikanske spesialsoldater (Browne og Starr 2020). Eller, det kunne skjedd i Østersjøen i 2015, da et russisk jagerfly passerte like over den amerikanske destroyeren *USS Donald Cook* (CBS 2016). Årsaken i 2015 var antagelig at den amerikanske destroyeren var utstyrt med et AEGIS radarsystem som inngår i det amerikanske rakettskjoldet. En slik tilstedeværelse, nær den russiske østersjøflåten i Kaliningrad, ses med russiske øyne som provoserende fordi slike radarsystemer utfordrer den russiske andreslags-evnen. Missilene på *USS Donald Cook* kunne utslette Generalstaben i Moskva i løpet av 15-16 minutter (Wilhelmsen og Gjerde 2018).

“ Fraværet av norske lavspenningstiltak underbygger et inntrykk av at den kalde krigens doktriner om udelelig sikkerhet er forlatt.

Poenget er at dersom stormaktenes evne til å opprettholde suverenitet og politisk styringsevne settes under press, skal det mindre til før militære styrker tas i bruk. Dette gjelder især dersom Russlands egne kontroll- og varslingssystemer, kommando- og kontrollsystemer, samt strøm- og internetttilganger degraderes fra cyberdomenet, samtidig som det er tvil om hvorvidt amerikanske styrker kommer

med atomvåpen eller ei. En slik situasjon vil i verste fall kunne legitimere ulike former for kjernefysiske mottiltak (Trenin 2020; Bruusgaard 2020).

2.4 Likheter og forskjeller fra den kalde krigen

Mot et slikt bakteppe er det oppsiktsvekkende at nordiske land ikke gjør mer for å øke sikkerhetsmarginene gjennom forebyggende sikkerhets-samarbeid med Russland. Som forvalter av enorme olje-, gass- og fiskeriressurser i det samme området som stormaktsrivaliseringen utspilles, vil det være i norsk interesse å skape ordninger som øker, fremfor reduserer, sikkerhetsmarginene i nord. Fraværet av norske lavspenningstiltak underbygger et inntrykk av at den kalde krigens doktrine om udelelig sikkerhet er forlatt. Snarere er det skapt inntrykk av en mer uforsonlig og kompromissløs politikk, der sikkerhet ses på som et konkurransebasert nullsum-spill mellom «oss» og «dem» (Heier 2019).

Ingen taper mer på dette enn småstater som geografisk sett er plassert mellom de to stormaktene. Som NATO-medlem ligger derfor nøkkelen til sikkerhet i det vanskelige dilemmaet mellom å tilegne seg så mye amerikanske forsvarshjelp som mulig – uten samtidig å fremprovosere russiske mottiltak (ibid, s. 45). Norske myndigheter har med andre ord en egen-interesse av å gi Russland lang varslings tid, og samtidig holde USA på en armlengdes avstand (Holst 1967). Dette skjer *de facto* på enkelte områder i dag, blant annet ved at norske styrker oftest opererer langt unna russiske kystsoner, og gjennom avslaget om å bli med i det amerikanske rakettskjoldet: «Gjennom en bredere sikkerhetspolitisk vurdering har regjeringen besluttet at Norge ikke vurderer å anskaffe øvre lags sensorer eller avskjæringsmissiler som kan gå inn i NATO BMD» (FD 2019, s. 15).

Likevel kan situasjonsbeskrivelsen ovenfor minne om den kalde krigens dager. Etter den andre verdenskrig og frem til Sovjetunionens oppløsning i 1991 var det en dyp mistro mellom øst og vest. Mistilliten rettet seg særlig mot hverandres militære styrker, samt de intensjonene som lå til grunn for den militære tilstedeværelsen i nord. Store deler av det norske sivilsamfunnet ble gjennom totalforsvarsordningen trukket inn i det transatlantiske forsvarssamarbeidet. Dermed kom også den norske sivilbefolkningen høyere opp på den sovjetiske mål-listen. Dette var ikke fordi Sovjetunionen fryktet angrep fra det norske vernepliktsbaserte territorialforsvaret, som tross alt kunne mobilisere rundt 400.000 kvinner og menn (Bogen og Håkenstad 2015). Sovjetunionens sikkerhetsutfordringer i nord var først og fremst knyttet til Norges rolle i storpolitikken, som et mulig «springbrett» for amerikanske operasjoner. Enten inn mot Kolahalvøya, eller over Sverige og inn i Østersjøen. Norge var, ifølge amerikanske offiserer, «ikke stedet der NATO ville vinne krigen, men definitivt det stedet der NATO kunne risikere å tape den» (Tamnes 1991).

“ Sovjetunionens sikkerhetsutfordringer i nord var først og fremst knyttet til Norges rolle i storpolitikken, som et mulig «springbrett» for amerikanske operasjoner.

Tre forhold skiller dagens situasjon fra situasjonen under den kalde krigen (Heier og Kjølberg 2015). For det første finnes det ingen klare ideologiske skillelinjer mellom USA og Russland. Stormaktenes eksklusive interessesfærer og innflytelse over sitt «nære utland» er mindre akseptert som internasjonal norm i dag. Russiske og vestlige interessesfærer

er dermed mindre respektert og vanskeligere å definere. I stedet for å samle blokker av land inn under en liberal eller kommunistisk verdensorden, forfølger USA og Russland en smalere nasjonal interesseportefølje, gjerne utenfor de kollektive institusjonene som småstater især legger mest vekt på.

For det andre er den militære maktbalansen annerledes, globalt og i Nordområdene. Selv om Russland har et betydelig potensiale, med blant annet hypersoniske missiler, avanserte undervannsbåter og en global rekkevidde på egne atomvåpen, er Russland militært underlegent et amerikansk forsvar som årlig disponerer cirka 700 milliarder dollar (11 ganger mer enn Russland), og som har tilgang på mer enn 800 baser, 13.000 flyplasser og 20 hangarskip rundt om i verden.¹ Det er også færre militære styrker i nord enn det var under den kalde krigen.

For det tredje er dagens situasjon preget av en gjensidig økonomisk avhengighet mellom øst og vest; Russland er en integrert del av den globale finansverdenen, og selv om landets økonomiske system har blitt mer opptatt av å være selvforsynte med strategiske råvarer, er landet like fullt avhengig av olje- og gassinntektene fra Europa. Russland sørger for nærmere 40 % av Europas gassforbruk. Til gjengjeld kommer for eksempel mesteparten av Russlands forbruksvarer fra Vesten og Asia.

2.5 Problemet

Det er grunn til bekymring når det gjelder utviklingen i Nordområdene. Et gjennomgående problem for partene er mangel på dialog, respekt

“ Et gjennomgående problem for partene er mangel på dialog, respekt og gjensidig forståelse for hverandres sikkerhetsutfordringer.

og gjensidig forståelse for hverandres sikkerhetsutfordringer. Dette er oppsiktsvekkende fordi partene, enten de befinner seg i Moskva, Washington D.C. eller i de nordiske hovedstedene, har én felles interesse: å unngå kriser som gjør at militære styrker med og uten atomvåpen settes i beredskap og eventuelt brukes. Etersom stormaktenes militære styrker igjen nærmer seg hverandre, for eksempel i områdene rundt Jan Mayen, Bjørnøya, utenfor Finnmarkskysten og lenger øst i Barentshavet utenfor Fiskerhalvøya, øker faren for uforutsigbare handlingsforløp med uopprettelige konsekvenser. Utilsiktede misforståelser og uhell kan oppstå; teknisk svikt i programvare som styrer sensorer, kommunikasjonsmidler og navigasjonsutstyr kan inntreffe; og menneskelige feilvurderinger vil kunne skje fordi mannskapene tolker situasjonen feil (ofte i verste mening) på ulike nivåer i kommandokjeden (Jervis 2017).

I resten av rapporten presenteres derfor fem tillits- skapende tiltak som kan bidra til å øke sikkerheten i nord. For om krisen inntreffer, er det viktig å holde bilaterale og regionale kanaler for dialog og samhandling åpne. Ikke minst for at begge parter skal kunne kommunisere og signalisere effektivt om hvordan de opplever situasjonen.

¹ Man skal være forsiktig med å sammenligne tall i forsvarsbudsjettene; Russland får mer forsvar for pengene enn de fleste europeiske NATO-landene fordi Russland produserer sitt eget forsvarsmateriell fremfor å importere fra utlandet (Kofman 2019).

3 Fem tillitsskapende tiltak

Formålet med de foreslåtte tiltakene er å bygge tillit mellom russiske og nordiske myndigheter. Dette er viktig for å bygge opp gjensidige forventninger om ikke-fiendtlig adferd i situasjoner som oppleves faretruende. Tiltakene er dermed ment å redusere frykt og usikkerhet. Dette vil være helt avgjørende; dels for å hindre konfliktforløp der atomvåpen settes i beredskap, men også for å skape et klima der generell nedrustning, avspenning og en endelig avvikling av atomvåpen er mulig.

“ Tiltakene er dermed ment å redusere frykt og usikkerhet.

Tiltakene er blant annet utledet fra tidligere utredninger ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) utgitt under den kalde krigen, på oppdrag fra Forsvarsdepartementet. Tiltakene kan deles inn i to kategorier (Hæskén et al., 1988, s. 12): de som legger til rette for bedre informasjon og kommunikasjon mellom partene, og de som vektlegger operative og materielle begrensninger i de nordisk-russiske grenseområdene. Informasjons- og kommunikasjonstiltakene vektlegger åpenhet, for eksempel i diskusjoner om hvordan egne doktriner og strategier oppleves på den andre siden av grensen. Det kan dreie seg om forhåndsvarsling av militære aktiviteter som virker provoserende eller hindrer fredelig næringsvirksomhet til sjøs. Også utveksling av observatører og inspeksjoner faller inn under denne kategorien, samt tiltak for å styrke kommunikasjonen mellom parter som i utgangspunktet misforstår eller feiltolker den annen parts intensjon.

De operative og materielle begrensningene vektlegger tiltak som regulerer adferd og manøvreringer av militære styrker. Eksempler på dette er *Incident*

at Sea-avtalen mellom USA og Sovjetunionen fra 1972, samt tiltak som regulerer bevegelsesfriheten til NATO-styrker øst for 24 lengdegrad i Finnmark og i Barentshavet (Klevberg 2012, s. 149-150). Begrensningene kan regulere adgangen for visse våpensystemer, særlig i sensitive områder som for eksempel utenfor det russiske basekomplekset på Kolahalvøya eller utenfor Vardø der etterretningsradaren *Globus II* er plassert. Begrensningene kan også innbefatte forbud av fly og fartøy i bestemte områder. Hensikten er uansett den samme: å gi russiske, amerikanske og nordiske myndigheter et størst mulig handlingsrom for å håndtere uforutsette hendelser på en forsvarlig måte. Slike tiltak skaper tillit, som igjen er viktig for å skape bedre dialog i spørsmål om avspenning og nedrustning.

3.1 Studentutveksling

Utveksling av studenter mellom nordiske forsvarshøgskoler og russiske ekvivalenter ville vært et forsiktig steg i retning av tillitsskapende arbeid. Avdelingene som involveres vil være studenter, samt eventuelt forsvarsansatte ved skolene som ikke har hatt inngående befatning med skarpe planverk og skjermingsverdig informasjon. En slik utveksling utelukker operative styrker. De militære universitets- og høgskolesystemene i begge leire har felles mål om å fremskaffe mest mulig erfarings- og forskningsbasert kunnskap om hverandre. Ikke

“ En ny generasjon med militære ledere som kan vurdere de militærstrategiske implikasjonene av egne handlinger, blant annet ved å forstå hvordan motparten tolker situasjonen, er svært viktig for å skape dialog og tillit på tvers av grensene.

minst i spørsmål om hvordan statens mest dramatiske og kontroversielle virkemiddel forvaltes av offiserer og mannskaper i sensitive grenseområder, og hvordan slik praksis oppleves sett med motpartens øyne. En bredere og mer balansert kontekstuell forståelse av de operative synspunktene i Nordområdene vil gi fremtidige ledere og mellomledere i de regionale militære kommandokjedene viktig kunnskap; ikke minst når kriser oppstår og beslutninger må fattes raskt på informasjonsgrunnlag som ofte oppleves tvetydig og ufullstendig.

En ny generasjon med militære ledere som kan vurdere de militær-strategiske implikasjonene av egne handlinger, blant annet ved å forstå hvordan motparten tolker situasjonen, er svært viktig for å skape dialog og tillit på tvers av grensene. NATO-land har ofte påpekt faren for russiske overraskelsesangrep og lukking av viktige sjøveisforbindelser over Atlanteren. Russland på sin side har ofte vært bekymret for overraskelsesangrep fra vestlig side, der kombinasjonen av nettverksoperasjoner og presisjonsstyrte missiler kan fremtvinge russiske forkjøpsangrep med atomvåpen. Nordisk-russiske utdanningsarenaer der slike problemer belyses og drøftes, hvor studenter og ansatte i begge leire får anledning til å diskutere seg imellom, vil være et viktig og forebyggende tiltak. Den praktiske gjennomføringen kan skje ved hjelp av innledende konferanser med forelesninger og gruppearbeid; deretter i form av spissere og tematisk mer avgrensede seminarer. Til sist, gjennom såkalte *table-top* øvelser der konkrete manøvreringer og handlingslogikker diskuteres. Dette kan på sikt føre til en forsiktig justering, eller sågar omlegging av militære doktriner og planverk som motparten opplever som truende, og som det vil være viktig å unngå i krisesituasjoner.

3.2 Nordisk-russisk kontaktsenter

Hensikten med et kontaktsenter er å forsterke kommunikasjonskanalene som eksisterer mellom de regionale militære hovedkvarterene som finnes i Nordområdene. Dette vil være svært viktig for å hindre at konflikter utløses utilsiktet, enten det er i Barentshavet, Norskehavet eller i Østersjøen. I september 1987 undertegnet for eksempel USA og Sovjetunionen en slik avtale. Intensjonen den gang var å opprette ett senter i Moskva og ett senter i Washington D.C., med en felles amerikansk-sovjetisk stab i begge sentrene. Kontaktsentrene fikk etter hvert riktignok bare nasjonale bemanninger, men de bidro likefullt til en tryggere krisehåndtering fordi det ble opprettet direkte kommunikasjonslinjer mellom sovjetiske og amerikanske hovedkvarterer.

Slike sentre kan også opprettes i Nordområdene, for eksempel mellom Generalstaben i Moskva og de nordiske lands forsvarsstaber. I krisesituasjoner vil dette være viktige kanaler for å oppklare misforståelser og avklare den annen parts intensjoner. Sentrene kan forsterke de bilaterale kanalene som allerede finnes på diplomatisk nivå, og i det viktige folk-til-folk samarbeidet i regionen. Sentrene kan også skape et felles regime for å styrke de regionale konsultasjonsmekanismene som allerede finnes i Arktisk Råd; ikke ved å trekke sikkerhetspolitikken inn i rådet, men ved å løfte frem søk- og redningsoperasjoner og felles innsats ved ulykker som skader miljøet. Særlig viktig er det å skape dialog og tillit mellom de små kyststatene og den store flåtemakten i øst, fordi alle har felles interesse i å unngå en ytterligere militarisering av de arktiske havområdene.

Et slikt regionalt kontaktforum kan ha en liten flernasjonalt stab som holder virksomheten i gang i fredstid. Staben kan dermed videreutvikle det

eksisterende Search & Rescue-regimet som allerede finnes mellom Russland og de nordiske landene. På norsk og russisk side vil for eksempel dette kunne være et fremskutt senter som øker bemanningen i spente situasjoner når behovet for fortløpende avklaringer og mer informasjon øker. Det som er viktig er at senteret har tette forbindelser inn til sine respektive lands nasjonale kriseorganisasjoner. En viktig forutsetning for at kontaktsenteret skal virke kriseforebyggende er etableringen av en egen «hot-line»-forbindelse, tilsvarende det direktesambandet som i dag finnes på et lavere kommandonivå mellom Forsvarets operative hovedkvarter utenfor Bodø og Nordflåtens arktiske hovedkvarter i Severomorsk. En slik «hot-line» vil kunne knytte de regionale kommandoene i det nordvestlige hjørnet av Europa tettere sammen fordi Russlands vestlige militære hovedkvarter i St. Petersburg får bedre mulighet til å kommunisere med nabolandenes respektive forsvarsstaber.

“ Tiltaket vil også kunne redusere stormaktenes militære fotavtrykk i det som er Norges viktigste strategiske nærrområde.

3.3 Lokale lavspenningssoner

Hensikten med lokale lavspenningssoner er å forebygge mindre episoder og hendelser som kan utvikle seg til kriser der potensielt atomvåpen kan bli brukt. Årsaken til initiativet er at amerikanske, britiske, norske og russiske fly og fartøyer stadig oftere gjennomfører etterretnings- og overvåkningstokt, skarpe øvelser, sertifiseringsprogrammer og «show of force» utenfor den russiske og norske kystlinjen i Norskehavet og i Barentshavet. Når allierte fly og fartøyer i tillegg stadig oftere opererer

“ En viss regulering av fly- og flåteøvelser vil derfor, såfremt den er basert på gjensidighet, være i alles interesse.

øst for Hammerfest (omtrent ved 24 lengdegrad) er dette også med på å undergrave troverdigheten i en av Norges viktigste selvpålagte begrensninger i beroligelsesstrategien overfor Russland (Nilsen 2020c). Denne type aktivitet kan også øke risikoen for sivil og militær luftfart, fordi det fremprovoseres mottiltak som for eksempel uforsvarlige manøvreringer og forstyrrelser av GPS-signaler. En slik utvikling har allerede funnet sted i Østersjøen, og har ført til en rekke farlige nestenulykker (Frear et al., 2014; Horn 2017). Slik aktivitet er også farlig for en trygg olje- og gassproduksjon, noe som kom til syne under NATO-øvelsen Trident Juncture i 2018 da russiske myndigheter meldte at det ville bli øvd med missiler nær produksjonsanleggene på Heidrun, Kristin og Nornefeltene utenfor Mørekysten (Lysberg og Tallaksen 2018).

Lokale lavspenningssoner kan for eksempel være aktuelt i stredet mellom Svalbard, Bjørnøya og Hammerfest. I dette området kan det legges inn definerte belter av for eksempel 100 nautiske mils bredde. I disse beltene vil det være permanente begrensninger på nærvær av fly og marinefartøyer. Tiltaket bygger på de samme reglene som gjelder for sivil skipsfart i blant annet den engelske kanal og i Kattegat: separasjonsregler som forhindrer sammenstøt, ulykker og annen adferd skaper forutsigbarhet og forebygger usikkerhet. Slike belter vil skape «flaskehalser» som kan øke sikkerheten i de norsk-russiske sjøområdene, dels fordi færre amerikanske og russiske fly og fartøyer kan oppholde seg i de samme områdene samtidig, og dels fordi det vil føre til en opphoping av fly og fartøyer på hver side av stredet. Dermed reduseres antall fly og fartøyer som kommer i kontakt med hverandre, samtidig som avstanden mellom partenes styrker

øker. Med økt forutsigbarhet reduseres dermed også overraskelsesmomentet. I stedet skapes økt åpenhet i et strategisk viktig gap mellom Russlands atomstyrker i øst og amerikanske flåtestyrker i vest. Tiltaket vil også kunne redusere stormaktenes militære fotavtrykk i det som er Norges viktigste strategiske nærrområde. Dette reduserer faren for utilsiktede hendelsesforløp som potensielt sett kan få alvorlige konsekvenser for hele regionen.

Begrensningene kan være av sesongmessig karakter, blant annet for å hensynta norsk og russisk fiskerivirksomhet. De kan også være av materiell karakter, der for eksempel bestemte fly- og overflatefartøyer, eller våpensystemer med en bestemt rekkevidde, begrenses eller utelukkes helt. I prinsippet kan også ubåter inngå, men dette er vanskeligere å kontrollere. Hvor høyt grensen settes, hvor strengt den skal praktiseres og hvilket kontrollregime som skal verifisere etterlevelsen diskuteres ikke her. Poenget er å komme med politiske og militære initiativer som kommuniserer en reell vilje til lavspenning og på sikt nedrustning.

3.4 Begrensninger på øvelser

Hensikten med å begrense stormaktenes øvingsaktivitet er å dempe det truende og foruroligende mønsteret som har utviklet seg langs norsk og russisk territorialfarvannsgrense de senere år: en økning i antall øvelser der så vel amerikanske som russiske fly og fartøysgrupper forbereder seg på konvensjonell og kjernefysisk krig. Alle luft- og sjøstyrker har et legitimt behov for å øve, og en slik praktisering kan også virke stabiliserende all den tid mannskapene blir satt i bedre stand til å ta kloke valg ut ifra beslutninger som er tilpasset situasjonen. Dette gjelder i hele registeret fra avskrekking til beroligelse. Samtidig kan det også være vanskelig å skille mellom hva som er en øvelse

“ Det er denne fredelige sameksistensen, som baserer seg på en norsk-russisk kompromisskultur med røtter tilbake til det felles fiskerisamarbeidet fra 1960-tallet (Hønneland og Jørgensen, 2015), som bør bevares og videreutvikles.

og hva som er reelle forberedelser til en skarp operasjon, eller en såkalt smoke screen. (Heuser, Heier og Lasconjarias, 2018). En viss regulering av fly- og flåteøvelser vil derfor, såfremt den er basert på gjensidighet, være i alles interesse.

Begrensningene kan dels knyttes opp til geografiske områder, som for eksempel et større havområde som inkluderer Norskehavet og Barentshavet mellom Jan Mayen og Franz Josefs land. Eller området kan snevres inn til for eksempel å gjelde streket mellom Hammerfest, Bjørnøya og Svalbard. Begrensningene kan også knyttes opp til de militære styrkenes operative egenskaper. Styrker med utpregede offensive egenskaper kan for eksempel utelates, som marineinfanteri eller luftlandestyrker. Styrker som kan bære atomvåpen, og som er særlig godt egnet til å angripe Nordflåtens strategiske ubåter og tilhørende basekompleks på Kolahalvøya kan således utelates, fordi styrker med en unødigg offensiv karakter kan ha en svært destabiliserende effekt når spenningen stiger. På den annen side kan offensive styrker virke skremmende på motparten og dermed avskrekking fra videre opptrapping, men denne logikken gjør også at sikkerhetsmarginene blir så små at aktiviteten raskt kan virke krigsutløsende.

Et eksempel på dette kan være øvelser som starter når det allerede er svært spent mellom USA og Russland. Øvelser som innebærer overføringer

av amerikanske forsterkninger til Nordland og Troms, eller øvelser som trener på å stenge Norge inne bak Russlands fremste forsvarslinjer utenfor Mørkekysten, vil i så måte bli vurdert som svært alvorlig. Dersom det allerede finnes et regime i fredstid som regulerer øvingsaktiviteten i Norskehavet eller i Barentshavet, vil det være enklere å forebygge slike uforutsigbare hendelsesforløp. Hensikten er å nedfelle et sett med normer og regler for hvordan amerikanske og russiske øvelser kan reguleres slik at forutsigbarheten i regionen styrkes. Suksess på dette området vil over tid berede grunnen for mer tillitsskapende samarbeid, noe som vil være viktig for å utvide samarbeidet til også å gjelde atomvåpen i norske nærrområder. Dermed er vi langt på vei inn i en ny prosess hvor også atomvåpenfrie soner kan diskuteres, basert på lang tids innarbeidet praksis i Nordområdene. Slike begrensninger kan ha en normgivende virkning, og initiativene utenfor norskekysten kan bli et forbilde for andre regioner rundt om i verden.

3.5 Utvidelse av FNs *Incident at Sea*-regime

Det finnes allerede i dag et fungerende regime for å forebygge unødig provokasjon mellom stormaktens luft-, sjø- og landmilitære styrker. USA og Sovjetunionen inngikk en slik avtale i 1972 etter flere nestenulykker som følge av uvettig manøvrering med militære styrker. En nesten likelydende avtale ble inngått i 1986 mellom Sovjetunionen og Storbritannia, der poenget var å følge et sett med regler for hvordan fly og fartøy skulle avstå fra truende eller provoserende adferd når andre lands luft- og sjøstyrker, inkludert handelsfartøyer, var i nærheten.

Slike avtaler vil være viktige for å institusjonalisere så mange felles kjøreregler som mulig i de norsk-russiske operasjonsområdene; både for å sikre samsvar mellom de mål, normer og forventninger som er nedfelt bilateralt på politisk nivå mellom de to lands myndigheter, og for å skape flere arenaer der luft- og sjømilitære avdelinger på begge sider av grensen får i oppdrag å utarbeide nye tiltak. Dette tjener to hensikter: (i) unngå en tilspissing av bilaterale episoder som gjør norske myndigheter nervøse, noe som igjen kan føre til at amerikanske styrker raskere ønsker å engasjere seg for å understøtte norsk side, og (ii) skape kanaler for dialog og samarbeid slik at den tillitsskapende bufferen blir så stor som mulig i en forebyggende «føre-var kontekst».

Tiltaket vil kunne forebygge aggressiv og provoserende adferd på russisk side, og dersom tiltaket ses i sammenheng med lavspenningssoner og øvingsbegrensninger, vil også amerikanske fly og fartøy kunne inkluderes. Dette reduserer faren for gnisninger i for eksempel Barentshavet, og gjør det enklere å styrke de personlige nettverkene mellom norske og russiske sjøoffiserer som opererer i det samme maritime området. Det er denne fredelige sameksistensen, som baserer seg på en norsk-russisk kompromisskultur med røtter tilbake til det felles fiskerisamarbeidet fra 1960-tallet (Hønneland og Jørgensen, 2015), som bør bevares og videreutvikles. Dette vil ha en forebyggende effekt i perioder der en fredelig normaltilstand går over i krise, og hvor provoserende eller aggressiv adferd lett kan eskalere og komme ut av kontroll.

4 Avslutning

Med sin nøytralitetspolitikk og selvpålagte begrensninger i NATO, var Norden en buffer mellom øst og vest under den kalde krigen; et lavspenningsområde der sikkerhet kun var oppnåelig om også naboen i øst opplevde det samme. Denne formen for «stilltiende samarbeid», der Norge hadde en egeninteresse av å gi Russlands militære styrker lang varslingstid ved å holde USA på en armlengdes avstand (Holst 1967), og hvor sikkerhet ble ansett som et udelelig fremfor et eksklusivt gode, er i dag borte. I stedet har Norge og de øvrige nordiske landene blitt eksponert for en intensivert militær stormaktsrivalisering. I dette spillet er også de andre nordiske land aktivt med, blant annet ved å forsterke det amerikanske militære fotavtrykket nærmere Russlands grenser. Konsekvensen er at nordiske land i økende grad utsettes for et sikkerhetsdilemma der mer opprustning på den ene siden automatisk fører til mer opprustning på den andre siden. Dette er et paradoks, fordi opprustningen som var ment å styrke egen sikkerhet i realiteten fører til det motsatte. Egen befolkning utsettes i økende grad for risikable operasjoner fra stormaktene, utenfor egen stuedør. For Norge og Norden for øvrig betyr dette at landene trekkes tettere inn i en amerikansk-russisk maktkamp som gir stat og samfunn mindre sikkerhet. Dette er hovedgrunnen til at tillitskapende tiltak igjen har blitt et nødvendig anliggende. «Division, distrust and a lack of dialogue», har ifølge FNs generalsekretær «threatened to return the world to unrestrained strategic nuclear competition» (FN 2020).

For Norge vil flere tillitskapende initiativer være viktig for å forebygge uønskede kriser. Med utviklingen av mer avansert missilteknologi, der skillet mellom atomvåpen og konvensjonelle våpen viskes ut, kan slike kriser få uopprettelige konsekvenser alle som bor i regionen.

“ For Norge vil flere tillitskapende initiativer være viktig for å forebygge uønskede kriser.

I denne rapporten er det identifisert fem tiltak som det kan være verdt å diskutere videre. Flere av tiltakene er isolert sett beskjedne i omfang. De har kanskje liten effekt utover å kommunisere politisk og militær vilje til dialog, samarbeid og avspenning. Dette har imidlertid en verdi i seg selv fordi kommunikasjonen mellom Russland og Vesten er på et lavmål etter den kalde krigen. Om tiltakene ses i sammenheng, kan de også bidra til et politisk taktiskifte. Dette skiftet vil bety en endring i måten militærmakt brukes: ikke bare som et avskrekende middel for å skremme verdens største land til lydighet. Bruken av Forsvaret kan også understøtte Norges bredere utenrikspolitikk, blant annet ved å synliggjøre beroligende og stabiliserende intensjoner, der fly og fartøy på norsk side inviterer til dialog og samarbeid i tråd med de politiske intensjonene som eventuelt måtte ligge til grunn. Militære styrker kan med andre ord brukes til å øke norske sikkerhetsmarginer ved å åpne opp for dialog og samarbeid på politikkområder som både er i norsk og russisk interesse.

Bak denne strategien ligger en underliggende erkjennelse av at norsk, nordisk, amerikansk og russisk sikkerhet bare kan ses i sammenheng, som et udelelig hele. Dette er ikke det samme som å si at nordiske land skal vise ettergivenhet overfor russiske krav. Snarere vil Norge, og Norden for øvrig, være tjent med at alle parter respekterer hverandres nasjonale sikkerhetsutfordringer, og at det lages felles kjøreregler for å unngå provokasjoner.

I en slik setting er det helt avgjørende med tillits-
skapende tiltak som fremmer ikke-fiendtlig adferd.
Å redusere årsaker til frykt, mistillit, spenning og
fiendtlighet er selve forutsetningen for å utvikle
Nordområdene til et lavspenningsområde der
bruk, eller trusler om bruk, av militærmakt ikke
lenger anses som legitimt for å løse tvister. For
tillit skapes først og fremst gjennom stabile for-
ventninger til hverandres militære adferd. Dersom
denne adferden blir forutsigbar, øker også sikker-
hetsmarginene.

“ Bak denne strategien ligger en
underliggende erkjennelse av at norsk,
nordisk, amerikansk og russisk sikker-
het bare kan ses i sammenheng, som et
udelelig hele.

Norge har tradisjonelt sett gått i bresjen for slike
tiltak. Norske regjeringer og stortingspolitikere har
en lang tradisjon å vise til fra den kalde krigen, med
støtte til blant annet Norden som atomvåpenfri
sone og Norden som lavspenningsområde. Norge
er også et foregangsland i verden når det gjelder
fred og forsoningsarbeid i regi av Utenriksdeparte-
mentet og store humanitære organisasjoner. I
Nordområdene er det dessuten flere saksfelt som
forener enn skiller den nordisk-russiske interesse-
porteføljen innen så vel havrett som forvaltning av
olje, gass, fisk og mineralutvinning. Det burde være
et mål for norske myndigheter å skape tillit også på
det militære feltet, da dette er i alles interesse.

5 Litteratur

- Bakke-Jensen, Frank, Claus Hjort Frederiksen, Peter Hultquist, Jussi Niinistö, Gudlaugur Thor Thordarson (2018), «Forsvaret av det nordiske nabolag», felles kronikk fra de nordiske forsvarsministrene før øvelse *Trident Juncture 2018*, Oslo, 26. oktober. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/kronikk-fra-de-nordiske-forsvarsministrene/id2617164/>
- Bentzerød, Sveinung (2015), «Både Russland og Norge viser styrke i nord», *Aftenposten*, 17. mars. <https://www.aftenposten.no/norge/i/O9RA/Bade-Russland-og-Norge-viser-styrke-i-nord>.
- Bogen, Olav og Magnus Håkenstad (2015), *Balansegang. Forsvarets omstilling etter den kalde krigen*. Oslo: Dreyers forlag.
- Browne, Julian (2020), «Russian jet violated NATO airspace while attempting to intercept US B-52 bomber», CNN, 1. september. https://amp.cnn.com/cnn/2020/08/31/politics/russian-jet-nato-b-52/index.html?_twitter_impression=true.
- Browne, Julian og Barbara Starr (2020), «Pentagon slams Russia for 'provocative and aggressive behaviour' that injured US troops in Syria», CNN, 27. august. <https://edition.cnn.com/2020/08/27/politics/pentagon-russia-syria/index.html>.
- Bruusgaard, Kristin Ven (2020), «Russlands nye kjernevåpenstrategi», *Ukens analyse*, Den norske atlantehavskomite, Oslo, 11. juni. <https://www.atlantehavskomiteen.no/post/18000535/russlands-nye-kjernevåpenstrategi>
- CBS (2016), «USS Donald Cook buzzed again against Russian jets in Baltics», 13. april. <https://www.cbsnews.com/news/uss-donald-cook-buzzed-again-by-russian-jets-in-baltic/>
- Collins, Austin (2020), «USS Roosevelt earns arctic service ribbon», U.S. Naval Forces Europe-Africa, 28. juli. <https://www.c6f.navy.mil/Press-Room/News/News-Display/Article/2290492/uss-roosevelt-earns-arctic-service-ribbon/>
- Dalsjø, Robert (2017), «Trapped in the Twilight Zone. Sweden Between Neutrality and NATO», *Kungl. Krigsvetenskapsakademien Handlingar ock Tidsskrift* 221 (3): 41–68.
- Etyonline, 2020. <https://www.etymonline.com/word/deterrent>
- Frear, Thomas, Lukas Kalesa og Ian Kearns (2014), «Dangerous Brinkmanship: Close military encounters between Russia and the West in 2014», *Policy Brief*, European Leadership Network. <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/Dangerous-Brinkmanship.pdf>
- George, Alexander (1991), *Avoiding War. Problems of Crisis Management*. Boulder: Westview Press.
- Hønneland, Geir og Anne-Kristin Jørgensen (2015), «Kompromisskulturen i Barentshavet», i Tormod Heier og Anders Kjølberg (red.), *Norge og Russland. Sikkerhetspolitiske utfordringer i Nordområdene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fermann, Gunnar og Tor Håkon Inderberg (2013), «Den norske håndteringen av Elektron-saken 2005», i Gunnar Fermann (red.), *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- FN (2020), «Dialogue, Arsenal Reduction Vital to Prevent Return of Unrestrained Strategic Nuclear Competition, Secretary-General Says in Video Message for Hiroshima Peace Ceremony», Pressemelding, New York, 6. august.
- Forsvarsdepartementet (2008), «Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier», *St.prp.nr.48* (2007–2008), Oslo, 28. mars.
- Forsvarsdepartementet (2016), «Kampkraft og bærekraft. Langtidsplan for forsvarssektoren», *Prop. 151 S* (2015–2016), Oslo, 17. juni.
- Forsvarsdepartementet, «Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)», *Prop. 1 S* (2018–2019), Oslo, 21. september 2018.
- Forsvarsdepartementet (2019), «Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)», *Prop. 1 S* (2019–2020). Oslo, 20. september.
- Forsvarsdepartementet (2020), «Vilje til beredskap – evne til forsvar», *Prop. 62 S* (2019–2020). Oslo, 17. april.

Goldman, Russel (2015), «Russian Violations of Airspace Seen as Unwelcome Test by the West», *New York Times*, 6. oktober. <https://www.nytimes.com/2015/10/07/world/europe/russian-violations-of-airspace-seen-as-unwelcome-test-by-the-west.html>.

Heuser, Beatrice, Tormod Heier og Guillaume Lasconjarias (red.) (2018), *Military Exercises: Political Messaging and Strategic Impact*. Roma: NATO Defence College.

Heier, Tormod og Anders Kjølberg (red.) (2013), *Mellom fred og krig*. Norsk militær krisehåndtering. Oslo: Universitetsforlaget.

Heier, Tormod og Anders Kjølberg (2015) (red.), *Norge og Russland. Sikkerhetspolitiske utfordringer i Nordområdene*. Oslo: Universitetsforlaget.

Heier, Tormod (2019), *Et farligere Norge?*. Oslo: Fagbokforlaget.

Heier, Tormod (2020), «Den nye E-sjefen må se hele bildet», Forsvarets forum, 8. september. <https://forsvaretsforum.no/analyse-etterretning/den-nye-e-sjefen-ma-se-hele-bildet/160718>.

Holst, Johan J. (1967), *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv, Bind I: Analyse*. Oslo: NUPI.

Horn, Knut-Sverre (2017), «E-tjenesten bekrefter: Russerne jammet GPS-signaler bevisst», *NRK*, 6. oktober. <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/e-tjenesten-bekrefter-russerne-jammet-gps-signaler-bevisst-1.13721504>.

Hæskén, Ole, Anders Kjølberg, Carsten A. Lutken, Frode H. Omang og Ragnvald H. Solstrand (1988), «Tiltaksskapende tiltak til sjøs». *FFI Rapport*, nr. 5002, Kjeller, 15. september.

Jervis, Robert (2017), *Perception and Misperception in International Politics*, 2. utg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Johnsen, Alf Bjarne (2020), «FOH-sjefen: ønsker ikke allierte krigsskip og fly i Barentshavet», *VG*, 11. juli. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/Jok9O7/foh-sjefen-oensker-ikke-allierte-krigsskip-og-fly-i-barentshavet>.

Klevberg, Håvard (2012), «Request Tango». 333 *skvadron på ubåtjakt – maritime luftoperasjoner i norsk sikkerhetspolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kofman, Michael (2019), «Russian defence spending is much larger and sustainable than it seems», *Defence News*, 3. mai. <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/>

Lunde, Morten Haga (2018), «Etterretningstjenestens årlige situasjonsvurdering», foredrag i Oslo militære samfund, 5. mars. <https://www.oslomilsamfund.no/foredrag-etterretningstjenestens-arlige-situasjonsvurdering-3/>

Lysberg, Magnus og Simen Tallaksen (2018), «Norge har satt krisestab», *Klassekampen*, 31. oktober. <https://www.klassekampen.no/article/20181031/ARTICLE/181039993>.

Mood, Robert (2020), «Dagsnytt 18», NRK radio, 6. august.

Møller, J. E. og Magnus Petersson (2018), «Sweden, Finland, and the Defence of the Nordic-Baltic Region - Ways of British Leadership», i Rob Johnson og Janne Haaland Matlary (red.), *The United Kingdom's defence after Brexit : Britain's alliances, coalitions, and partnerships*. London: Palgrave Macmillan, s. 215-244.

NATO (2018), «Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Trident Juncture 2018 Distinguished visitors' day», Brussel 30. oktober. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_159852.htm.

NATO (2020), «US bombers arrive in Europe for training with NATO allies and partners», Brussel, 24. august. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_177549.htm.

Nilsen, Thomas (2018), «Satellite images reveal Russian navy's massive rearmament on Kola Peninsula», *The Barents Observer*, 16. september. <https://thebarentsobserver.com/en/node/4370>.

Nilsen, Thomas (2020a), «In a controversial move, Norway sails frigate into Russian economic zone together with U.S. and U.K. navy ships», *The Barents Observer*, 8. september. <https://thebarentsobserver.com/en/security/2020/09/norwegian-frigate-sails-near-russias-fishermen-peninsula-together-uk-and-us-ships>.

Nilsen, Thomas (2020b), «Northern Fleet Commander Announces War Game Outside Norway», *The Barents Observer*, 1. juni. <https://thebarentsobserver.com/en/security/2020/06/arctic-geopolitics-changing-b-2s-again-flies-high-north-mission-together-norwegian>

Nilsen, Thomas (2020c), «American spy-plane circles Russian Northern Fleet's exercise waters», *The Barents Observer*, 26. August. <https://thebarentsobserver.com/en/security/2020/08/american-spy-plane-circles-russian-northern-fleets-exercise-waters>.

Maass, Ryan (2015), «USS Ross intercepts ballistic missile during coalition test», *Spacewar.com*, 21. oktober. https://www.spacewar.com/reports/USS_Ross_intercepts_ballistic_missile_during_coalition_test_999.html.

Persen, Kjell, «Mannskap på flytende rakettskjold fikk Arktis-utmerkelse», *TV2.no*, 30. juli. <https://www.tv2.no/a/11562355/>

Sanger, Davis E. og Nicole Perlroth, (2019), «U.S. Escalates Online Attacks on Russia's Power Grid», *New York Times*, 15. juni. <https://www.nytimes.com/2019/06/15/us/politics/trump-cyber-russia-grid.html>.

Schelling, Thomas (1966), *Arms and Influence*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

Selnes, Ø. G., I. M. Eikermann og I. Amundsen (2018), «Endringer i trusselbildet», *Strålevernrapport nr 10*, Østerås, 13. september. <https://www.dsa.no/publikasjon/straalevernrapport-2018-10-enderinger-i-trusselbildet.pdf>.

Stortinget (2015), «En varig endring i forholdet til Russland», Stortingets nyhetsarkiv, 14. oktober. <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/Nyhetsarkiv/Hva-skjer-nyheter/2014-2015/--En-varig-endring-i-forholdet-til-Russland/>.

Skagestad, (2019), «Nordområdene 6.0 – ringen sluttet? », *Minerva*, 21.mai. <https://www.ogskagestad.net/NordomrMinervaMai17.pdf>.

SIPRI (2020), *SIPRI Yearbook 2020. World Nuclear Forces*, Oxford: Oxford University Press. <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2010%20WNF.pdf>.

Sveriges försvar (2016), «Militärstrategisk doktrin – MSD 16», Stockholm: Forsvarsmakten.

Tamnes, Rolf (1991), *The United States and the Cold War in the High North*. Oslo: Ad Notam.

Tamnes, Rolf (1997), «Oljealder», *Norsk utenrikspolitisk historie*, bind 6. Oslo: Universitetsforlaget.

Trenin, Dimitri (2020), «Decoding Russia's Official Nuclear deterrence Paper», *Carnegie Moscow Center*, 5. juni. <https://carnegie.ru/commentary/81983>.

US Naval Forces Europe (2020), «U.S., U.K. Ships Operate in the Barents Sea», *News Article No. NNS200504-01*, 4. mai. https://www.navy.mil/submit/display.asp?story_id=112841

Walsh, Bryan, «How new tech raises the risk of nuclear war», *Axios*, 5. august. https://www.axios.com/hiroshima-75-anniversary-nuclear-war-artificial-intelligence-30997cd4-8a34-4eaf-af37-365bd790519d.html?utm_campaign=wp_todays_worldview&utm_medium=email&utm_source=newsletter&wpisrc=nl_todayworld.

Westerlund, Fredrik (2017), «Vad avskracker Ryssland från angrepp? », *Kungl. Krigsvetenskapsakademien Handlingar ock Tidsskrift* 221(4):137–156.

Wilhelmsen, Julie og Kristian Lundby Gjerde (2018), «Norway and Russia in the Arctic: New Cold War Contamination?», *Arctic Review*, 9(2). <https://doi.org/10.23865/arctic.v9.1334>.

Zilber, Ariel og Keith Griffit (2020), «Russian SU 27 fighter jets buzz US nuclear capable B-52 bomber», *Daily Mail*, 29. august. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8677347/US-says-Russian-intercept-B-52-bomber-Black-Sea-unsafe-unprofessional.html>.

Norden som lavspenningsområde – hva kan Norge gjøre?



Tormod Heier er oberstløytnant i Hæren og professor ved Forsvarets høgskole. Han er forskningsleder ved Stabsskolen, Docent ved den svenske forsvarshøgskolen i Stockholm, og professor-II ved Høgskolen i Innlandet. Heier har tidligere jobbet i blant annet Etterretningstjenesten, Forsvarsdepartementet og Afghanistan, og han har utgitt en rekke bøker om norsk og europeisk forsvars- og sikkerhetspolitikk i inn- og utland. Heier er fast skribent i Klassekampen og ble tildelt Ossietzkyprisen av Norsk PEN for innsats for yringsfriheten i 2017.